

*Пархоменко О. О., науковий співробітник НДЛ
службово-бойового застосування Національної гвардії, НДЦ
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)*

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ З ОХОРОНИ АТОМНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ

У статті розкрито особливості саморегуляції поведінки у військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій з різним рівнем професійної успішності. Визначено, що у досліджуваних групах загальний рівень саморегуляції знаходяться у зоні середніх значень із тенденцією до високих, а також профіль саморегуляції близький до гармонійного, у групах із низьким рівнем успішності військовослужбовці більше за інших схильні змінювати намічений план дій.

Ключові слова: Національна гвардія України, військовослужбовці, саморегуляція, професійна успішність, охорона атомних електростанцій.

В статье раскрыты особенности саморегуляции поведения у военнослужащих подразделений Национальной гвардии Украины по охране атомных электростанций с разным уровнем профессиональной успешности. Определено, что в исследуемых группах общий уровень саморегуляции находится в зоне средних значений с тенденцией к высоким, а также профиль саморегуляции близок к гармоничному, в группах с низким уровнем успешности военнослужащие больше других склонны изменять намеченный план действий.

Ключевые слова: Национальная гвардия Украины, военнослужащие, саморегуляция, профессиональная успешность, охрана атомных электростанций.

Постановка проблеми. Від ступеню досконалості процесу саморегуляції залежить успішність, продуктивність, кінцевий результат будь-якого акту довільної активності. Вимоги до процесу саморегуляції тим вищі, чим складнішою, відповідальнішою є професійна діяльність і умови її реалізації. До однієї із найвідповідальніших належить службово-бойова діяльність військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України (НГУ) з охорони атомних електростанцій. Від їх діяльності залежать життя багатьох людей та екологічний стан навколишнього середовища. Використання складних технологій, які є потенційно небезпечні на фоні загострення соціально-політичної ситуації в країні, може призвести до збільшення терористичної загрози на атомних електростанціях. Це робить актуальним дослідження шляхів підвищення надійності та успішності службово-бойової діяльності військовослужбовців, які здійснюють їх охорону. Одним із таких шляхів є визначення особливостей саморегуляції військовослужбовців підрозділів з охорони атомних електростанцій та використання їх при плануванні заходів і здійсненні професійної психологічної підготовки цих військових фахівців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що на сьогоднішній день існує значна кількість досліджень,

присвячених проблемі саморегуляції. Так, саморегуляцію психічних станів у професійній діяльності вивчали Л.Г. Дика, Б.В. Зейгарнік, О.О. Конопкін, Р.С. Немов, В.І. Щедров та інші; стильові особливості саморегуляції досліджували такі вчені, як К.М. Гуревич, Ю.О. Миславский, О.К. Осницький, О.О. Прохоров, Т.В. Сборцева та інші; теоретичні та методологічні аспекти регулюючої функції психічних станів вивчали Г.Ш. Габдреева, В.О. Ганзен, Т.А. Немчин, О.О. Прохоров, Ю.Е. Сосновікова та інші; дослідженням вікових аспектів саморегуляції займалися О.О. Прохоров, О.К. Осницький, Г.Ш. Габдреева, Ю.О. Миславский, Т.В. Сборцева та інші. Широко представлені дослідження саморегуляції, які спрямовані на вивчення фізіологічного та психофізіологічного рівнів структури індивідуального стилю саморегуляції, у працях Л.Г. Дикої, В.І. Моросанова та ін.

На думку О.О. Конопкіна, саморегуляція довільної активності людини розуміється як системно-організований процес внутрішньої психологічної активності з ініціації, побудові, підтримці і керування усіма видами і формами зовнішньої і внутрішньої активності, які спрямовані на досягнення цілей, які приймаються суб'єктом [4].

Н.І. Шевандрін вважає саморегуляцію як системну характеристику, яка відбиває здатність людини до стійкого

функціонування у різноманітних умовах життєдіяльності [10]. Значення цієї характеристики проявляється в навмисній регуляції особистістю параметрів свого функціонування (стану, поведінки, діяльності, взаємодії з оточенням), які оцінюються суб'єктом, як бажані.

Вагомий внесок у розробку проблеми саморегуляції поведінки особистості зробив М.Й. Боришевський, який вважав, що механізми саморегуляції можуть базуватися на таких структурних компонентах як:

- самооцінка – як результат операцій мислення (порівняння, аналіз, синтез), в якому постійно присутній емоційний компонент (суб'єктивне переживання);

- домагання особистості – як функція корегування цілей;

- соціально-психологічне очікування (очікувана оцінка) – як функція посередника між самосвідомістю особистості та її соціальним оточенням в процесі саморегуляції поведінки;

- образ “Я” – як результат самопізнання; як головна мета життєдіяльності особистості; як психологічне утворення, яке забезпечує головну функцію саморегуляції – функцію цілепокладання; як узагальнений, глобальний механізм саморегуляції на особистісному рівні.

М.Й. Боришевський наголошує, що саморегуляція може здійснюватися при наступних умовах: коли індивід може адекватно відображати і моделювати наявну ситуацію; перетворювати власну внутрішню і зовнішню активність у відповідності з моделлю запропонованої ситуації; переборювати безпосередні спонукання заради досягнення перспективної мети, за наявністю у індивіда можливості виходити за межі наявної ситуації [3].

В дослідженнях Т.В. Кириченко встановлені найсуттєвіші механізми процесу саморегуляції: рівень зазіхань, ціннісні орієнтації, локус контролю, мотивація схвалення, потреби у досягненні успіху, які формуються у підлітковому віці [5].

До універсальних механізмів процесу саморегуляції належить рефлексія: саме її функціонування робить саморегуляцію усвідомленою і довільною. В.І. Моросанова експериментальним шляхом встановила наступні основні функціональні компоненти саморегуляції: мета діяльності, модель значних умов, програма виконавчих дій,

критерії успішності, оцінка результатів, корекція [7]. На основі отриманих даних нею було розроблено психодіагностичну методику для визначення стилю саморегуляції поведінки.

Наведені дослідження стали відправним пунктом для багатьох подальших наукових пошуків, в тому числі присвячених визначенню ролі саморегуляції в успішності професійної діяльності військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій.

Метою статті є визначення особливостей саморегуляції військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій з різним рівнем професійної успішності.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій висуває підвищені вимоги до регуляції довільної активності та поведінки.

Умови діяльності, в яких змушені працювати військовослужбовці Національної гвардії України, характеризуються такими факторами, як небезпека, новизна обстановки, невизначеність, раптовість, високий темп дій, дефіцит часу, наявність як надлишку, так і нестачі інформації, необхідність одночасного поєднання декількох видів діяльності, систематичне фізичне і психічне стомлення. В цих екстремальних умовах довільна саморегуляція виступає як специфічна діяльність, спрямована на перетворення суб'єктом свого стану з наявного в необхідний, відповідний умовам і завданням діяльності [8]. Володіння навичками довільної саморегуляції дає можливість та уміння людині усвідомлювати свої цілі, будувати систему дій, спрямованих на досягнення цих цілей, моделювати умови навколишньої дійсності для оптимального вирішення своїх проблем, контролювати, коригувати дії в залежності від ситуацій [7]. Таке становлення суб'єкта діяльності залежить і від особливостей конкретної діяльності [2].

Враховуючи необхідність визначення шляхів підвищення успішності діяльності військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій було проведене вивчення особливостей їх саморегуляції. У дослідженні взяли участь 392 військовослужбовці, які несуть службу у підрозділах з охорони атомних

Питання психології

електростанцій у м. Кузнецовськ, Нетішин, Южноукраїнськ та Енергодар. Відповідно до мети дослідження цю вибірку було розділено на три групи за рівнями професійної успішності військовослужбовців: з високим, середнім та низьким рівнем професійної успішності діяльності. Для визначення рівня професійної успішності військовослужбовців використовувалася експертна оцінка за спеціально розробленою автором анкетною, яка містила оцінку продуктивності роботи військовослужбовця, процесуальних аспектів його роботи, професійних здібностей та додаткових можливостей. У якості експертів

виступали командування частин з охорони атомних електростанцій, командири підрозділів, офіцери по роботі з особовим складом, кадрові працівники. Експертні оцінки було доповнено даними щорічної атестації військовослужбовців.

Для визначення особливостей саморегуляції поведінки у військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій з різним рівнем професійної успішності використовувався опитувальник ССП – 98 (стиль саморегуляції поведінки) В.І. Моросанової.

Таблиця 1

Показники саморегуляції поведінки у військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій з різним рівнем професійної успішності (в умовних балах)

Шкали	Групи			Значущість розбіжностей		
	1 група (високий рівень успішності)	2 група (середній рівень успішності)	3 група (низький рівень успішності)	t ₁₋₂	t ₁₋₃	t ₂₋₃
Планування (Пл)	6,58±1,97	6,80±1,44	6,65±1,68	2,28**	0,19	0,47
Моделювання (М)	6,90±1,53	6,86±1,64	6,67±1,71	0,34	0,64	0,59
Програмування (Пр)	6,48±1,23	6,19±1,43	6,59±1,26	3,06**	0,44	1,69 ⁰
Оцінювання результатів (Ор)	5,88±1,88	5,94±1,52	5,74±1,61	0,55	0,40	0,67
Гнучкість (Г)	6,72±1,63	6,79±1,74	6,83±1,68	0,59	0,29	0,11
Самостійність (С)	4,51±2,10	4,82±2,04	5,02±1,60	2,35**	1,37	0,65
Загальний рівень саморегуляції	32,26±5,18	32,29±4,84	31,98±4,86	0,08	0,27	0,34

Примітки. ⁰p<0,1, * p<0,05, ** p<0,01.

Наведені дані показали, що в усіх трьох досліджуваних групах загальний рівень саморегуляції знаходяться у зоні середніх значень із тенденцією до високих. Це дає можливість стверджувати, що військовослужбовці підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій свідомо ставляться до висування і досягнення мети, гнучко і адекватно реагують на зміну умов її досягнення. При високій мотивації досягнення вони здатні формувати такий стиль саморегуляції, який дозволяє компенсувати вплив особистісних, характерологічних особливостей, які можуть заважати досягненню поставлених перед ними цілей.

Значимо, що в усіх трьох групах найвищі бали діагностовано за шкалами «Планування», «Моделювання», «Програмування» та «Гнучкість» і найменші бали отримано за шкалою «Самостійність». Такі дані відбивають специфіку службово-бойової діяльності військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій, які мають слідувати наказам

і несуть відповідальність за досягнення поставлених цілей. Необхідно зазначити, що автор методики виділяє два класи індивідуально-типологічних профілів: гармонічний та акцентований. Гармонічний характеризується тим, що показники саморегуляції за всіма шкалами знаходяться приблизно на одному рівні. Цей рівень може бути низьким, середнім або високим. Акцентованим вважається профіль саморегуляції, за яким різниця між показниками за окремими шкалами перевищує показники за іншими шкалами на 2 та більше балів [4]. Аналіз результатів показав, що профіль саморегуляції у військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій близький до гармонійного профілю високого рівня. Це свідчить про розвинені механізми саморегуляції, що є передумовою успішної діяльності, яка потребує підвищених вимог до регуляції довільної активності та поведінки. Проте у профілі високо- і середньоуспішних груп показники за шкалою «Самостійність» є в середньому на 2

бали нижчими, ніж показники за іншими шкалами методики. І хоча таке акцентування відповідає особливостям професійної діяльності військовослужбовців і, як бачимо, пов'язане з її успішністю, проте за загальною концепцією акцентування в окремих випадках може призвести до деструктивних проявів. Так, внаслідок акцентуації окремі риси військовослужбовців надмірно посилюються, формується вибіркова уразливість стосовно одних психогенних впливів при збереженні хорошої стійкості, адаптованості до інших. Є підстава вважати, що зазначена акцентуація профілю саморегуляції військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій з високою і середньою професійною успішністю є основою для формування у них професійної деформації.

Необхідно зазначити, що в підрозділах з охорони атомних електростанцій у всіх військовослужбовців високі показники успішності діяльності і їх поділ на групи є відносним. Тому не дивно, що в усіх трьох досліджуваних групах показники саморегуляції є досить високими і відмінності між високо-, середньо- і слабоуспішною групами полягають не стільки в рівні розвитку окремих показників саморегуляції, скільки у її поєднанні, у функціональній структурі саморегуляції. Визначення і врахування цих особливостей саморегуляції має сприяти підвищенню професійної психологічної підготовки військовослужбовців з охорони атомних електростанцій, і як наслідок, успішності їх службово-бойової діяльності.

Так, до групи військовослужбовців з середнім рівнем професійної успішності увійшли військовослужбовці, які менше за інших впевнені у своїх виконавчих навичках («Програмування» – $6,19 \pm 1,43$), проте, намагаючись якісно виконати поставлене завдання, вони приділяють багато уваги процесу постановки цілі діяльності («Планування» – $6,80 \pm 1,44$), її співвіднесенню з реальними умовами, в яких буде відбуватися її реалізація («Моделювання» – $6,86 \pm 1,64$). Для набуття необхідних виконавчих навичок, їх корекції вони постійно співвідносять свої дії з отриманим кінцевим результатом діяльності («Оцінювання результатів» – $5,94 \pm 1,52$). Таким чином, у цій групі високий загальний рівень саморегуляції, високі показники «Планування» та «Моделювання» дозволяють компенсувати невпевненість у

своїх професійних знаннях, вміннях, навичках («Програмування»).

Військовослужбовці з низьким рівнем професійної успішності навпаки більше за інших впевнені в своїх виконавчих навичках. Так, вони мають найвищі показники за шкалою «Програмування» – $6,59 \pm 1,26$. Спираючись на цю впевненість, вони більше за інших схильні змінювати на свій розсуд від початку намічений план дій («Гнучкість» – $6,83 \pm 1,68$), не відчувають потреби погоджувати свої дії з іншими («Самостійність» – $5,02 \pm 1,60$). Військовослужбовці цієї групи менше за інших проявляють зацікавленість і орієнтацію на результати діяльності («Оцінювання результатів» – $5,74 \pm 1,61$) та менше за інших прагнуть враховувати реальні обставини досягнення поставленої цілі діяльності («Моделювання» – $6,67 \pm 1,71$). Такі дані дозволяють припустити, що саме зниження критичності до себе, своїх можливостей, самовпевненість, знижене прагнення рахуватися з іншими і з об'єктивними умовами виконання поставлених завдань призводять у військовослужбовців цієї третьої групи до зниження успішності професійної діяльності, незважаючи на те, що вони мають досить високі показники загального рівня саморегуляції.

Найбільш успішна група військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій характеризується прагненням максимально точно виконувати поставлене завдання, про що свідчать найменші поміж порівнюваних груп показники за шкалами «Самостійність» ($4,51 \pm 2,10$) та «Планування» ($6,58 \pm 1,97$). При цьому вони прагнуть максимально дотримуватися від початку наміченого плану дій («Гнучкість» – $6,72 \pm 1,63$). Для цього вони максимально враховують обставини, в яких належить виконувати поставлені завдання («Моделювання» – $6,90 \pm 1,53$) та власні виконавчі можливості («Програмування» – $6,48 \pm 1,23$). При необхідності вони корегують свої дії, орієнтуючись на досягнутий результат («Оцінювання результатів» – $5,88 \pm 1,88$).

Висновки

Отримані результати показали, що профіль саморегуляції у військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій близький до гармонійного. Це свідчить про розвиненість механізмів саморегуляції, які є передумовою успішної діяльності. Поряд із цим у деяких групах досліджуваних спостерігається акцентування,

яке відповідає особливостям професійної діяльності військовослужбовців, проте за загальною концепцією акцентування в окремих випадках може призвести до деструктивних проявів.

Успішні військовослужбовці цих підрозділів менше за інших впевнені у своїх виконавчих навичках, проте вони намагаються якісно виконати поставлене завдання та приділяють багато уваги процесу постановки цілі діяльності. Однак військовослужбовці з низьким рівнем професійної успішності навпаки більше за інших впевнені в своїх виконавчих навичках. Спираючись на цю впевненість, вони більше

за інших схильні змінювати на свій розсуд від початку намічений план дій.

Слідуючи цим результатам, при плануванні роботи з професійної психологічної підготовки військовослужбовців підрозділів НГУ з охорони атомних електростанцій потрібно приділити увагу заходам, спрямованим на формування у них адекватності сприйняття своїх знань, вмінь, навичок; їх критичного співвіднесення з поставленими завданнями і умовами виконання; звернути увагу на чіткість критеріїв оцінки досягнення поставлених цілей діяльності.

Список літератури

1. Алексеева Л.Ф. Психическая саморегуляция активности личности / Л.Ф. Алексеева // Психические механизмы регуляции активности: Сб. науч. тр. Новосибирского гос. пед. ун-та. Новосибирск, 2001. С. 26-41.
2. Белоус О.В. Формирование саморегуляции как фактор повышения профессионализма учителя / О.В. Белоус // Ежегодник Российского психологического общества: Мат-лы 3-го Всероссийского съезда психологов, 25–28 июня 2003 г.: В 8 т. СПб., 2003. Т. 1.
3. Боришевский М.И. Развитие саморегуляции поведения школьников: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / М.И. Боришевский. – К., 1992.
4. Конопкин О.А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека (структурно-функциональный аспект) / О.А. Конопкин // Вопросы психологии, 1995, № 1, с.6.
5. Кириченко Т.В. Психологичні механізми саморегуляції поведінки підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / Т.В. Кириченко. – К., 2001.
6. Лебедев В.И. Личность в экстремальных условиях / Лебедев В.И. – М., 1989. – 303с.
7. Моросанова, В. И. Саморегуляция и индивидуальность человека: [монография] / В. И. Моросанова ; Ин-т психологии РАН, Психологический ин-т РАО. - М. : Наука, 2010. - 519 с.
8. Смирнов В.Н. Особенности профессиональной экстремально-психологической подготовки сотрудников специальных подразделений органов внутренних дел [монография] / В.Н. Смирнов; М., 2003.
9. Целиковский С.Б. Особенности реализации принципа обратной связи в обучении саморегуляции психических состояний: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / С.Б. Целиковский. – Ростов н/Д., 1994. / М.И. Боришевский. – К., 1992.
10. Шевандрін Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности: Учеб. [для студ. высших учеб. заведений] / Н.И. Шевандрін. – Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 512 с.

Parkhomenko O. O., research associate of research laboratory

PECULIARITIES OF SELF-REGULATION OF BEHAVIOR MILITARYMEN AT UNITS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE FOR THE PROTECTION NUCLEAR POWER PLANTS WITH DIFFERENT LEVELS OF PROFESSIONAL SUCCESSFULNESS

This article presents peculiarities of self-regulation of behavior militarymen at units of the National guard of Ukraine for the protection nuclear power plants with different levels of professional successfulness. It was determined that the profile of self-regulation in the military units of the National guard of Ukraine for the protection of nuclear power plants close to the harmonic. It shows the development of self-regulation mechanisms, which are conditions for success. Along with this, in some groups there is accentuation, which corresponds to the peculiarities of professional activity of militarymen, but in some cases can lead to destructive effects.

Militarymen with high level of professional successfulness less confident in their executive skills, but they are trying to perform their duties qualitatively and pay much attention to the process of goal-setting activities. However, militarymen with low professional successfulness more than others on the contrary are confident in their executive skills. Based on this belief, they tend to change the scheduled plan of action more often than others.

Keywords: National guard of Ukraine, militarymen, self-regulation, professional successfulness, protection of nuclear power plants.